

SINTAXOLOGIA ROMÂNEASCĂ: PARADOXURI TERMINOLOGICE

Vasile BOTNARCIUC

Universitatea Cooperatist-Comercială din Moldova

La syntaxologie constitue un vaste domaine qui connaît un permanent développement. Il est évident que le langage scientifique change et s'enrichit avec une série de termes nouveaux.

Si jusqu'à présent on parlait de l'énoncé, de la partie d'énoncé et de la phrase, on utilise maintenant une complexité de termes : syntagme, groupe de mots, syntagmatique, configuration, texte, paragraphe, etc.

L'auteur se propose de définir deux entités linguistiques : la plus petite unité indépendante de la communication et la plus petite unité syntactique de dénomination. Ce fait constituera un bon repère pour tous les linguistes dans leurs recherches scientifiques.

Știința despre nivelul sintactic al limbii române, adică sintaxologia românească, ca orice altă știință se află în permanentă dezvoltare. Au fost scoase la iveală noi fapte, noi aspecte ale faptelor deja cunoscute, noi relații între elementele sintactice. Odată cu dezvoltarea și îmbogățirea cunoașterii științifice în domeniul sintaxologiei, evoluează și limbajul științific. Unii termeni sintaxologici s-au modificat sau chiar au dispărut, au apărut alții noi. Dacă e să ne menținem doar în cadrul sintaxologiei clasice sau, cum i se mai spune, tradiționale, de rând cu mult discuțăm termenii de **propoziție, parte de propoziție și frază**, în lucrările de sintaxologie românească se folosesc pe larg și termenii ca: **sintagmă, îmbinare de cuvinte, grup de cuvinte, enunț, sintagmatic, sintagmic, configurație, paragraf, text** ș.a. Și nu e nimic de mirare aici, deoarece acesta nu e altceva decât rezultatul „cunoașterii mai întinse și al înțelegerii mai adânci și mai precise a limbii” [1]. O dovadă elocventă a acestei „înțelegeri mai adânci” a limbii ar putea servi și unitatea de bază a nivelului sintactic a cărei definiție o numără astăzi nu doar zeci și zeci, ci sute de variante [2]. Și acest număr mai mult decât impunător de definiții demonstrează existența și posibilitatea dezvoltării unor noi și noi fațete ale fenomenului dat. Deci, evoluția și schimbarea limbajului științific sunt expresia evoluției și dezvoltării cunoașterii din domeniul respectiv [3]. În această ordine de idei, s-ar cere menționat încă un lucru. Deși până în prezent nu s-a ajuns la o înțelegere unanim acceptată a esenței gramaticale a principalei unități comunicative a limbii, în urma analizei continue a acestora de la câteva părți de propoziție cândva, s-a ajuns astăzi la mai bine de douăzeci de părți. E interesant de observat dinamica creșterii numărului părților de propoziție. Astfel, dacă în 1963 gramatica academică înregistra 19 părți de propoziție [4], în 2002 în tratatul de sintaxă elaborat de C.Dimitriu numărul lor se ridică de acum la 26 [5].

La prima vedere această îmbogățire a limbajului sintaxologic este îmbucurătoare, vădind un interes crescând față de nivelul sintactic al limbii noastre, despre care N.Drăganu menționa următoarele: „Lingviștii au neglijat mult timp acest domeniu, pentru că el le da mai puțin prilej de comparație ca fonologia, morfologia și etimologia, care cu numeroasele lor probleme și importante rezultate spre care-i ademeneau, nu le lăsau de ajuns timp liber pentru astfel de cercetări. Afară de aceasta, **sintaxa cere o cunoaștere mai întinsă și o înțelegere mai adâncă și mai precisă a limbii decât celelalte părți ale gramaticii**” (sublinierea noastră – V.B.) [6].

Dintre mulțimea de termeni care se întâlnesc actualmente în sintaxologia românească, vom discuta ceva mai pe îndelete doar despre termenii care desemnează două entități, două realități sintactice; cea mai mică unitate independentă de comunicare și cea mai mică unitate sintactică nominativă.

Pentru prima se folosesc termenii **propoziție, enunț, frază**, iar pentru cea de-a doua – **îmbinare de cuvinte, grup de cuvinte, sintagmă**.

Înainte de a vedea ce se ascunde în spatele acestor termeni sau, mai precis poate, pentru a putea vedea ce se ascunde în spatele termenilor menționați, e necesar, credem, să ținem cont de constatarea principală a reputatului psiholog și specialist în teoria cercetării științifice C. Enăchescu, și anume, că „nu se poate face nici o cercetare științifică având un caracter riguros științific, fără ca aceasta să fie guvernată de anumite „principii” sau „legi”, care să le conducă. Aceste principii sunt necesare, întrucât ele reprezintă normele călăuzitoare de care orice cercetător este obligat să țină seama în activitatea sa. Dincolo de acestea, șansele și posibilitățile de empirism cresc. Principiile cercetării științifice, – continuă autorul, – nu sunt numai „legi”. Ele sunt repere absolut necesare, la care cercetătorul științific serios și onest trebuie să-și raporteze permanent ideile și activitatea practică, pentru a putea menține și urma „calea cea mai dreaptă”, respectiv metoda, în aflarea și descoperirea adevărului aplicat la obiectul cercetării sale” [7].

Cu certitudine că au dreptate savanții care afirmă că știința autentică e pătrunsă de spiritul filozofiei și se află într-un raport de condiționare reciprocă cu teoria cunoașterii, iar ignorarea acestui fapt, mai exact a acestui adevăr incontestabil face ca știința să devină primitivă și confuză [8].

Înainte de toate, necesită un răspuns clar și univoc întrebarea: ce este cunoașterea? Potrivit opiniei lui C.Enăchescu, „cunoașterea este rezultatul acțiunii, al operațiilor gândirii asupra fenomenelor din realitate. Ele pot fi direct și indirect accesibile gândirii pentru a fi cercetate în vederea cunoașterii lor” [9].

Dintre principiile gnoseologice necesare la care trebuie să fie raportate ideile și activitatea practică în procesul de cunoaștere a faptelor sintactice, ne vom strădui să ținem cont de următoarele: distincția consecventă a entităților ontice de cele gnostice, a faptelor sesizabile de categoriile științifice [10], a nivelului empiric al cunoașterii științifice de cel al cunoașterii raționale [11], a termenilor empirici de cei teoretici [12]. Dintre principiile absolut obligatorii ale cunoașterii științifice ar mai putea fi menționate: descoperirea generalului în particular, a constantului în variabil [13], a invariantei abstracte și esențiale în diversitatea faptelor senzoriale, demonstrând astfel caracterul universal al organizării sistemice [14]. Încă un reper absolut necesar, la care cercetătorul științific trebuie să-și raporteze permanent eforturile, îl constituie folosirea atât a analizei, cât și a sintezei [15].

Actul de cunoaștere luat în ansamblu parcurge mai multe faze. Având ca punct de plecare senzațiile, contemplarea vie trece la rațiune, care „reprezintă instanța supremă pentru prelucrarea reprezentărilor concrete” [16], pentru a identifica și descrie „necesitatea internă a obiectului” [17].

Că apariția unor noi termeni în sintaxologia românească este dovada unei dezvoltări, unui progres în domeniul respectiv, este incontestabil. Să vedem acum, prin prisma principiilor cunoașterii științifice menționate, care este orientarea și valoarea acestui progres.

Se știe că limbajul științific este rezultatul gândirii obiectului cunoașterii, în felul acesta între gândire și cuvânt stabilindu-se un raport viu. Iar „obiectul cunoașterii este cuprins între două momente ale gândirii cercetătorului. Primul este momentul lui „cogito proreflexiv”, care-și pune **întrebarea** despre obiectul cunoașterii sale, iar cel de-al doilea este momentul lui „cogito postreflexiv”, care dă **răspunsul** la natura sau semnificația obiectului cunoscut. Momentul lui „cogito proreflexiv” este exterior obiectului, pe când momentul lui „cogito postreflexiv” este interior acestuia” [18]. Primul obiect al cunoașterii sintaxologului este unitate comunicativă minimală de tipul **Universul există**. Această entitate sintactică poartă numele de **propoziție**. Primul lucru care se cere menționat este că **propoziția** este un fapt concret, sesizabil. După convingerea unor lingviști notorii, numărul unor asemenea entități în limbă este infinit [19]. E lesne de înțeles de ce până în prezent se menține discrepanța dintre fonologie și morfologie, pe de o parte, și sintaxologia clasică, pe de alta. Doar atât sunetele limbii, cât și logoformele de care dispune limba, nu se pretează la numărătoare, numărul lor teoretic este infinit, dar și fonologia, și morfologia operează cu numere finite de unități. Confruntarea fugitivă a sintaxologiei cu fonologia și morfologia sub aspectul respectării principiilor fundamentale ale cercetării științifice scoate la iveală o greșală gravă de ordin strategic, cercetătorii fiind entuziasmați doar de principiul **analizei**, ignorând cu desăvârșire **sinteza**. Și lucrul acesta nu-i prea deranjează pe sintaxologi, ba din contra. Astfel, Ion Diaconescu menționează literalmente următoarele: „Analiza constituie baza metodologică a tuturor gramaticilor românești, **oferind avantajul de a deschide calea spre inventarierea a tot ceea ce alcătuiește o structură sub aspectul unităților comunicative, al relațiilor ce le unesc și al funcțiilor pe care le îndeplinesc**” (sublinierea ne aparține – V.B.) [20].

În această ordine de idei, prof. I.Ețcu menționa că, drept rezultat al unei erori metodologice, „astăzi dispunem de o informație foarte bogată privind elementele componente ale propoziției, fără a ști cu precizie ce este propoziția ca atare” [21]. E drept, **analiza** în urma unei atomizări riguroase a unităților comunicative a deschis „calea spre inventarierea a tot ce alcătuiește o structură” aptă de a înfăptui un act de comunicare, dar nici principiul atomismului nu a fost aplicat până la capăt, deoarece, după opinia lui E. Coșeriu, „**principiul faptului individual** sau al „**atomismului**” științific înseamnă că atenția cercetătorului se concentrează asupra fiecărui fapt particular și că universalitatea este considerată ca fiind rezultatul unei operații de abstractizare și generalizare pornind de la un număr mare de fapte particulare” [22].

Într-adevăr, sintaxologia clasică a acumulat „un număr mare de fapte particulare” și s-a împotmolit în ele menținându-se la nivelul onticului sesizabil, particular și variabil. De ce? Răspunsul ni-l dă tot marele E.Coșeriu: „După cât se pare, dintr-o dorință de autonomie rău înțeleasă mulți lingviști continuă să considere filosofia ca pe un exercițiu zadarnic și inutil” [23].

O unitate comunicativă mai întinsă, dar cu două centre verbale, se numește **frază**. Tot cu denumire a unității comunicative se mai folosește un al treilea termen, **enunțul**. Prof. I.Ețcu, după ce a parcurs întreaga cale a cunoașterii științifice, respectând cu strictețe toate etapele și aplicând consecvent principiile fundamentale epistemologice, a demonstrat în cărțile și studiile sale [24] că, spre o mai bună înțelegere a situației, trebuie să dezambiguizăm termenul **sintaxă**, întrebuițat în mod tradițional cu două semnificații: de nivel al limbii, adică de obiect de cercetare și de știință despre acest nivel, propunând pentru denumirea științei despre „sintaxă” termenul **sintaxologie**. A urmat apoi dezambiguizarea, adică limpezirea sau explicitarea celorlalți termeni folosiți de sintaxologia clasică cu referire la unitatea comunicativă. Raționamentul s-a dovedit simplu. După ce în urma operațiilor de clasificare, de generalizare a unităților comunicative au fost obținute niște abstracții – esențe ale claselor de unități comunicative cu statut de categorii științifice. Pentru denumirea acestor esențe, adică în calitate de termen teoretic, a fost aleasă **propoziția**, funcția de termen empiric rămânând după termenul **enunț** [25]. Alegerea a fost sugerată de chiar sintaxologia clasică. Pe de o parte, se afirmă că „Propoziția este unitate fundamentală a sintaxei pentru că ea constituie cea mai mică unitate care poate apărea de sine stătătoare: comunicarea se realizează prin **integrarea cuvintelor în propoziții**, iar din acestea se formează fraze, raporturile dintre propozițiile unei fraze fiind aceleași cu cele dintre părțile unei propoziții” (sublinierea ne aparține – V.B.) [26].

Despre partea de propoziție se spune că „este un constituent al propoziției alcătuit dintr-un singur cuvânt cu sens lexical deplin (**producția, locală**) sau dintr-un cuvânt de acest fel și unul ajutător (**de la începutul, în mod**): ea reprezintă cea mai mică unitate sintactică, în interiorul căreia nu se stabilește un raport sintactic” [27].

Părțile propoziției se identifică „după funcțiunea îndeplinită în propoziție. Ele sunt următoarele cinci: subiectul, predicatul, elementul predicativ suplimentar, atributul și complementul” [28]. Pe de altă parte, se afirmă că subiectul, la fel și celelalte părți de propoziție, se exprimă prin cuvinte [29].

Să încercăm acum să descurcăm itele tradiționale. Dacă propoziția e alcătuită **din cuvinte**, părțile propoziției **sunt cuvinte; subiectul, predicatul** etc. sunt părți ale propoziției, adică sunt tot cuvinte, în baza cărei logici subiectul, predicatul etc. sunt părți ale propoziției, adică sunt tot cuvinte, și din nou ne întrebăm în baza cărei logici subiectul, predicatul etc. se exprimă tot prin cuvinte? **Cuvântul se exprimă prin cuvânt!** Se vede clar că **subiectul, predicatul etc. nu sunt altceva decât niște funcții generalizatoare, niște abstracții științifice, deduse de cercetători și fixate în termenii științifici respectivi**. De aici se impune concluzia pe care ar fi trebuit s-o formuleze sintaxologia clasică: **dacă subiectul, predicatul etc. ca abstracții științifice, ca funcții generalizatoare sunt părți de propoziție**, și propoziția însăși nu este altceva decât o abstracție științifică.

Concluzia pe care a formulat-o în termeni clari prof. I.Ețcu, dar pe care nu-și dau osteneala s-o înțeleagă sintaxologii noștri!

În final, în urma cercetării unităților comunicative, se conturează tabloul: **nivelul rațional, teoretic** e reprezentat **de propoziție** și părțile ei: **subiectul, predicatul, complementul, atributul** etc.; **nivelul empiric, sesizabil, ontic**, este reprezentat **de enunț** și **părțile** lui constitutive, adică de **cuvintele care îndeplinesc funcția** de subiect, predicat, atribut, complement etc.

Repunerea în drepturile sale a **sintezelor** a condus la o justă apreciere a valorii funcționale a părților de propoziție și la demonstrarea caracterului de sistem al nivelului sintactic al limbii române. De rând cu sistemul bimembru SP, există o serie întreagă de alte sisteme propoziționale: SPA, SPCd, SPCl, SPCt etc.

Să revenim acum la unitatea sintactică nominativă minimă, care e cunoscută sub numele de **îmbinare de cuvinte, grup de cuvinte, sintagmă**. Se repetă aceeași situație ca la unitatea comunicativă: „**Îmbinarea (sau grupul) de cuvinte** (pentru care se folosește și termenul **sintagmă**) este un constituent al propoziției alcătuit cel puțin din două cuvinte cu sens lexical deplin și reprezentând cea mai mică unitate sintactică în interiorul căreia se poate stabili un raport sintactic” [30].

Indiferent cărui termen i se dă preferință, se are în vedere, fără excepție, doar un fapt concret, ontic, sesizabil [31].

Urmând calea parcursă la cercetarea unităților comunicative, se poate constata cu ușurință că în diferite clase de unități nominative omogene își găsesc realizare lexicală, afară de funcția subiectului și a predicatului, toate celelalte funcții de care s-a vorbit la cercetarea unității comunicative. Deci, e rațional să se vorbească de existența unor entități sintaxologice abstracte, raționale, teoretice, care constituie esența unor clase de unități sintactice nominative minime. **Îmbinarea de cuvinte**, caracterizându-se printr-o transparență mai vădită, a fost preferată ca termen empiric, iar pentru desemnarea rezultatelor gândirii cercetătorului a fost ales **sintagmă** [32].

În felul acesta, ne-am ales cu următorul tablou: **nivelul ontic nominativ** al sintaxei e reprezentat de termenul empiric **îmbinarea de cuvinte**, în cadrul căreia cuvintele exprimă anumite funcții sintagmice, iar **nivelul gnostic**, teoretic, sintaxologic este reprezentat de termenul **sintagmă**, care desemnează o serie de entități teoretice ce se constituie într-un **sistem sintagmic** [33].

În urma discuțiilor de mai sus, tabloul general se prezintă astfel: sintaxă: **enunț, îmbinare de cuvinte**; sintaxologie: **propoziție, sintagmă**.

Fiecare dintre termenii menționați are o destinație bine conturată și corespunde rigorilor cercetării științifice. Totodată, sunt eliminate toate paradoxurile terminologice, deci și conceptuale, care sunt cu prisosință în sintaxologia clasică.

Referințe:

1. Drăganu N. Istoria sintaxei. (Lucrare postumă). - București, 1945, p.7.
2. Ețcu I. Unele considerații cu privire la conceptul de propoziție // RLȘL. - 1995. - Nr.3. - P.69.
3. A se vedea: Popa Gh. Locuțiunea – frazeologismul – expresia: unele precizări terminologice // Buletinul Institutului de Lingvistică, AȘM. - 2005. - Anul III. - Nr.4. - P.4-13.
4. Gramatica limbii române. II. - București, 1963.
5. Dimitriu C. Tratat de gramatică a limbii române. Sintaxa. - Iași, 2002.
6. Drăganu N. Op. cit., p.7.
7. Enăchescu C. Tratat de teoria cercetării științifice. - Iași: Polirom, 2005, p.257.
8. Vezî: Эйнштейн А. Собрание научных трудов. - Москва, 1967; Борн М. Наука для меня лично и для общества // Комсомольская правда, 1972, 9-XII; Coșeriu E. Lecții de lingvistică. - Chișinău: Ed. Arc, 2000; Idem. Prelegeri și conferințe (1992-1993). - Iași, 1994; Idem. Lingvistica integrală: Interviu realizat de Nicolae Saramandu. - București: Ed. Fundației culturale române, 1996 etc.
9. Enăchescu C. Op. cit., p.100.
10. Coșeriu E. Sincronic, diacronic și istorie. - București, 1997, p.24-25; Долгова О.В. Синтаксис как наука о построении речи. - Москва, 1980, с.37.
11. Диалектика научного познания. - Москва, 1978, с.417.
12. Швырев В.С. Теоретическое и эмпирическое в научном познании. - Москва, 1978, с.183-249.
13. Петрушенко Л.А. Самодвижение материи в свете кибернетики. - Москва, 1971, с.18.
14. Режабек Е.Я. Научный поиск и его этапы. - Ростов, 1972, с.63.
15. Эшби У.Росс. Общая теория систем как новая научная дисциплина // Исследования по общей теории систем. - Москва, 1969, с.126-127.
16. Кант И. Критика чистого разума. - Петербург, 1915, с.203.
17. Гегель. Сочинения. IV. - Москва, 1966, с.29.
18. Enăchescu C. Op. cit., p.247.
19. Martinet A. Elemente de lingvistică generală. - București, 1970, p.39; Бенвенист Э. Общая лингвистика. - Москва, 1974, с.139.
20. Diaconescu I. Sintaxa limbii române: I. Unitățile sintactice. - București, 1992, p.17.
21. Ețcu I. Capacitatea sistemigenă a părților de propoziție // RLȘL. - 1992. - Nr.6. - P.34.
22. Coșeriu E. Lecții de lingvistică generală. - Chișinău: Arc, 2000, p.21.
23. Coșeriu E. Op. cit., p.26.
24. Ețcu I. Tipologia propozițiilor în limba moldovenească. - Chișinău, 1979; Idem. Sintaxa elementară a limbii române. Introducere în sintaxologie. - Chișinău, 2000; Idem. Unele considerații cu privire la conceptul de propoziție // RLȘL. - 1995. - Nr.3; Idem. Capacitatea sistemigenă a părților de propoziție // RLȘL. - 1992. - Nr.6.
25. A se vedea: Bărbuță I. Cu privire la unitățile minime din structura nivelului referențial al enunțului // BIL, AȘM. - 2005. - Anul III. - Nr.4. - P.32-47.
26. Avram Mioara. Gramatica pentru toți. - Ed. a II, revăzută și adăugită. - București, 1997, p.301.
27. Ibidem, p.300.
28. Ibidem, p.321.
29. Ibidem, p.327.
30. Ibidem, p.300.
31. A se vedea: Iordan I. Limba română contemporană. - București, 1956, p.500; Stati S. Sintagma și sistemul sintactic al limbii române // SCL. - 1957. - VIII. - Nr.4. - P.431; Rizescu I. Observații asupra îmbinărilor de cuvinte // LR. - 1962. - XI. - Nr.5. - P.514; Gramatica uzuală a limbii române. - Chișinău: Litera, 2000, p.218-278; Dimitriu C. Tratat de gramatică. Sintaxa. - Iași, 2002, p.1108 și urm.; Diaconescu I. Op. cit., p.77 și urm.
32. Ețcu I. Sintaxa elementară a limbii române, p.166.
33. A se vedea: Ungureanu E. Elemente pentru o teorie a atributivității. - Chișinău: CE USM, 2002, p.31.

Prezentat la 03.05.2007